

existing level; the natural conservatism of the state standard and the objective need for the constant enrichment and specification of knowledge generated by the dynamism and diversity of the current socio-economic situation; the need for a profound methodological and general theoretical training of the teacher and the need to enhance the practical application of this training. Three levels of methodological knowledge are considered: philosophical; general scientific; concrete scientific. It is substantiated that the basis of the philosophical level of methodological knowledge are universal categories and philosophical laws (unity and "struggle" of opposites, negation-negation, the transition of quantitative changes to qualitative). It is established that the basis of methodological knowledge related to pedagogy is the knowledge about approaches and the skills of their expedient use in pedagogical practice.

Key words: methodology, principle, approach, level of methodological knowledge, law.

УДК 37.013.42:159.97

**СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА
ПРОФІЛАКТИКА АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ**

Т. І. КОВАЛЬЧУК, кандидат педагогічних наук, доцент

Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: kovalchuk_tam@ukr.net

А. А. Василяшко, магістрант гуманітарно-педагогічного факультету,

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Анотація. У статті проаналізовано психолого-педагогічну літературу з проблем адиктивної поведінки підлітків. Висвітлено сутність та зміст соціально-педагогічної профілактики адиктивної поведінки. Проаналізовано статистичні дані з цієї проблеми. З'ясовано аспекти прояву адиктивної поведінки та її профілактики. Встановлено, що серед функціональних обов'язків соціального педагога найважливішими є орієнтація учнів на здоровий спосіб життя; профілактика правопорушень серед неповнолітніх, робота з учнями «групи ризику» та ін.

Ключові слова: підлітки, адиктивна поведінка, соціально-педагогічна профілактика.

Актуальність (Introduction). Проблема профілактики адиктивної поведінки дітей та молоді була і залишається актуальною для будь-якого суспільства. Ускладнена соціально-економічна ситуація у країні, руйнування усталених стереотипів, норм і традицій обумовили тенденцію до певного зниження виховного потенціалу сім'ї, поширення негативних проявів поведінки, зростання показників злочинності серед дітей та молоді. Особливе занепокоєння викликають асоціальні прояви підлітків, які є підґрунтям для деградації особистості, стають перешкодою у здійсненні навчально-виховного процесу в освітньому закладі та й до того ж суттєво шкодять здоров'ю.

Аналіз останніх досліджень та публікацій (Analysis of recent researches and publications). Висвітленню проблем адиктивної поведінки присвячені праці таких дослідників як : А. Лічко, Д. Колесов, С. Шевердін, Б. Левін, М. Левін, В. Оржеховська Н. Максимова, С. Толстоухова, Ц. Короленко, В. Менделевич, О. Безпалько, А. Капська, Н. Заверіко, О. Карпенко, М. Окаринський, П. Гусак, Н. Бурмак, О. Савчук, Т. Мартинюк, І. Шишова, О. Мурашкевич.

Мета (Purpose) статі. Мета полягає в аналізі, висвітленні і розкритті сутності змісту та ролі соціального педагога у вирішенні проблем соціально-педагогічної профілактики адиктивної поведінки підлітків.

Методи (Methods). Для досягнення поставленої мети використано такі методи: аналіз, узагальнення, порівняння, класифікацію, опитування, вимірювання.

Результати (Results). Сьогодні все більшу увагу вчених привертають проблеми про-

яву адиктивної поведінки підлітків, що диктується масштабом тих змін, які відбуваються в даній галузі життєдіяльності. Саме тому, стало можливим говорити про збільшення проявів адиктивної поведінки підлітків. Соціально-педагогічний аналіз адиктивної поведінки вимагає попереднього уточнення ряду найважливіших понять, пов'язаних, в першу чергу, з предметом. Варто зазначити, що ми не ставимо своїм завданням дати повний аналіз поняття «адикції». Перш за все, необхідно розглянути питання, пов'язане з історією використання даного терміну.

Поняття "адиктивність" запозичене з медицини та є відносно новим і популярним сьогодні. Якщо звернутися до історичних коренів даного поняття, то "addictus" з латині – це юридичний термін, яким називали людину, котра підкоряється, осуджену: "addicere liberum corpus in servilutem" означає "засуджувати вільну людину до рабства за борги"; тобто "адиктус" – це той, хто зв'язаний боргами [6, с. 56]. Тобто, "...метафорично адиктивною поведінкою називається глибока, рабська залежність від деякої влади, від нездоланної примушуючої сили, котра, звичайно, сприймається і переживається як така, що йде ззовні, ...вимагає від людини тотальної покори й отримує її" [6, с. 56]. Така поведінка виглядає як добровільне підкорення (compulsion).

За визначенням О. Безпалько адиктивна поведінка – це прагнення до відходу від реальності шляхом штучної зміни свого психічного стану завдяки прийому різноманітних хімічних речовин чи постійній фіксації уваги на певних видах діяльності з метою розвитку та підтримання інтенсивних емоцій [1, с. 103]. Існують такі види адиктивної поведінки: хімічні адикції – вживання та вдихання наркотичних, психоактивних, психотропних, токсичних речовин і речовин побутової хімії (тютюнопаління, п'янство, алкоголізм, наркоманія, токсикоманія) та нехімічні адикції, до яких належать: комп'ютерна залежність (ігрова залежність, Internet-адикція)[3], адикція відносин, спортивна адикція, працеголізм, адикція до втрати грошей, ургентна адикція, адиктивний фанатизм, синдром Тоада.

Підлітковий вік виявляється найнезахищенішим і психологічно безпомічним життєвим періодом. Не маючи достатніх навичок для їх вирішення, не вміючи чи небажаючи обирати адаптивні способи зняття напруги, підлітки застосовують адиктивні засоби. Домінуючою діяльністю в цьому віці є спілкування з однолітками. Прагнення підлітка зайняти гідне місце серед ровесників супроводжується підвищеною конформністю до цінностей та норм групи ровесників. Вони легко підпадають під вплив інших. Бажання бути «своїм» серед групи ровесників, таким як всі, ускладнює вміння сказати «ні» у критичній ситуації (коли дитині пропонують спробувати алкоголь або наркотик).

Саме на цьому віковому етапі розвитку особистості зустрічається найбільша кількість конфліктів з батьками: суперечки, непорозуміння, самотність у сім'ї. За даними УНІАН результати соціологічного опитування "Куріння, вживання алкоголю та наркотичних речовин серед підлітків, які навчаються: поширення й тенденції в Україні", проведеного ГО "Українським інститутом соціальних досліджень імені Олександра Яременка" у 2015 році в рамках міжнародного проекту "Європейське опитування учнів щодо вживання алкоголю та інших наркотичних речовин" [7].

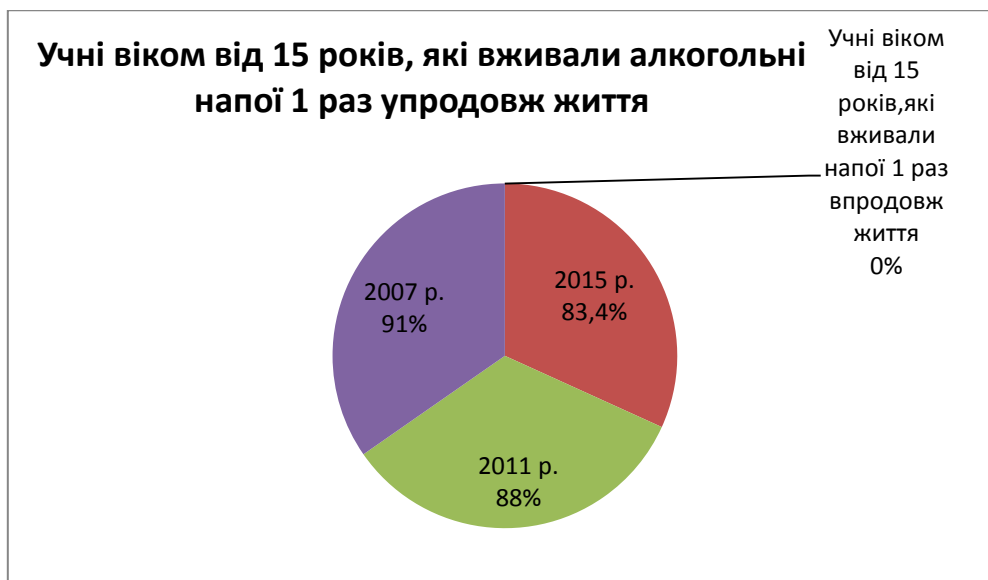

Рис. 1. Вживання алкогольних напоїв підлітками

Дослідження показало (рис. 1), що 83,4% учнів вживали будь-які напої хоча б один раз упродовж життя. У віці 15 років цей показник становить 78,4%, а у віці 16 та 17 років – наближається до 85%. Хоча це високий показник, але у 2015 році він є найменшим за 20 років проведення досліджень. У 2007 році цей показник становив 91%, а у 2011 – 88%", – сказала голова правління ГО "Українського інституту соціальних досліджень імені Олександра Яременка" Ольга Балакірева, представляючи результати соціологічного опитування. Найпоширенішим напоєм, який вживали учні 1-2 рази впродовж останнього місяця, є вино (26,6%). Також поширеним є вживання пива (20%) та слабоалкогольних напоїв (18%). 11% учнів зазначили, що почали вживати міцні алкогольні напої у віці 15 років. При цьому вік першого сп'яніння підлітків у динаміці залишається незмінним і становить 15 років. Крім того, 34,5% учнів вказали на те, що їм "легко" або "дуже легко" придбати алкогольні напої. Найбільш доступними виявилися слабоалкогольні напої (їх вказали 51,5% опитаних) та пиво (59,5%). Також дослідження показало, що кожен дванадцятий підліток вперше спробував випалити сигарету у віці 9 років або раніше.

Щодня палять 12,2% учнівської молоді (18,2% серед хлопців та 6,7% серед дівчат). Серед опитаних учнів лише 18,4% вважають, що паління створює великий ризик негативних наслідків для здоров'я. Опитування також показало, що 11,3% підлітків хоча б один раз у житті вживали наркотики, серед яких хлопців – 15,4%, дівчат – 7,9%. Найбільш вживаним наркотиком є марихуана або гашиш, про що зазначив кожен десятий опитаний підліток. Кількість споживачів наркотичних засобів та психотропних речовин збільшується, вік наркозалежних осіб має тенденцію до омолодження. У листі МОН від 17.02.2014 № 1/9-118 «Щодо профілактичної роботи з запобігання протидії поширенню наркоманії серед дітей та учнівської молоді» йдеться про те, що за останні десять років частка хворих на наркоманію серед неповнолітніх збільшилася у 6-8 разів. Головним завданням соціального педагога є виявлення осіб, схильних до адиктивної поведінки. Об'єктом соціальної профілактики є сім'ї «групи ризику», до яких відносять: конфліктні сім'ї, неповні сім'ї, неблагополучні сім'ї, сім'ї трудових мігрантів, сім'ї з низьким морально-етичним рівнем, девіантною поведінкою тощо [5].

У нормативних документах, які регламентують професійну діяльність соціального педагога в загальноосвітніх навчальних закладах встановлено, що у переліку функціональних обов'язків соціального педагога є: орієнтація учнів на здоровий спосіб життя; профілактика правопорушень серед неповнолітніх, робота з учнями «групи ризику» тощо. Отже, майбутній соціальний педагог, який прийде працювати у школу повинен бути готовим до організації профілактичної діяльності адиктивної поведінки учнів.

На основі вивчення практичного досвіду психолого-педагогічної допомоги підліткам, які схильні до адиктивної поведінки, О. Виходцева [2] до основних завдань первинної профілактики віднесла:

1. Допомогти підліткові сконцентруватися на розв'язанні своєї проблеми. Педагог має «пробудити» свідоме ставлення підлітка до прав і обов'язків у суспільстві та допомогти усвідомити себе у якості активного члена суспільства.

2. Психологічно «прийняти» підлітка, що дозволить учневі почуватися більш комфортно, знизить психічне напруження та рівень кричного ставлення до себе. Педагогові доцільно навчитися розділяти ставлення до особистості учня та ставлення до його вчинків, а також опиратися на позитивні якості дитини, що дасть можливість створити сприятливу обстановку тісної взаємодії під час діагностики схильності до адикцій.

3. Оцінити здатність підлітка протистояти реальності без своєрідних захисних механізмів таких як «втеча у фантазії» (підліток має уявлення як змінити своє життя, але лише за умови переїзду у інший населений пункт чи навіть іншу країну, коли у нього буде максимум свободи та коштів), «втеча у хворобу» (коли підліток не може відповідати за свої вчинки, то у нього проявляються симптоми різних захворювань, виникає діарея, блювота та підвищується температура), «втеча у песимізм» (спостерігається тоді, коли підлітки визнають себе безпорадними перед обставинами та не можуть нічого зробити для зміни своєї поведінки).

4. При потребі соціальний педагог повинен демонструвати учневі зразки поведінки, яка має яскраві приклади самоконтролю, уміння працювати над собою та своїми прорахунками та помилками. У процесі вивчення сутності профілактичної діяльності соціального педагога з адиктивними підлітками, ми прийшли до усвідомлення того факту, що одним із перспективних завдань є захист прав та інтересів підлітка, та медіаторська (посередницька) діяльність у спілкуванні із батьками. Соціальний педагог повинен зорієнтувати підлітка на активні самостійні спроби попередження адиктивної поведінки та сприяти підвищенню впевненості в собі.

Висновки і перспективи (Discussion). Сутність адиктивної поведінки полягає в тому, що прагнучи відійти від реальності, підлітки намагаються штучним шляхом змінити свій психічний стан, який дає їм ілюзію безпеки, відновлення рівноваги. Сьогодні, підлітки все частіше вживають спиртні напої, наркотичні засоби та тютюнові вироби. З'ясовано аспекти прояву адиктивної поведінки та її профілактики. Серед функціональних обов'язків соціального педагога найважливішими є орієнтація учнів на здоровий спосіб життя; профілактика правопорушень серед неповнолітніх, робота з підлітками «групи ризику» тощо. Висвітлено сутність та зміст соціально-педагогічної профілактики адиктивної поведінки. Головним завданням соціального педагога є виявлення осіб, схильних до адиктивної поведінки та в подальшому попередження проявів адикцій.

Перспективи дослідження полягають у вивченні механізмів профілактики адиктивної поведінки підлітків, їх ставлення до здорового способу життя і визначення рівнів готовності майбутніх соціальних педагогів / соціальних працівників до соціально-педагогічної профілактики.

Список використаних джерел

1. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях / О.В. Безпалько. – К. : Логос. – 2003. – 134 с.
2. Виходцева О. Психолого-педагогічна допомога підліткам із адитивною поведінкою / О. Виходцева, Т. Виходцева // Психолог. Шкільний світ. – 2007. – № 37. – С. 57–61.
3. Вінтюк Ю. Узалеження від комп'ютера: формування і можливості протидії / Ю.Вінтюк // Вісник Львівського національного університету. – Львів : ЛНУ імені І. Франка, 2010. – Вип. 13. – С. 215-226. – (Серія: "Педагогічні науки").
4. Парфанович І. І. Профілактика девіантної поведінки дівчат : [навчально-методичний посібник] / І. І. Парфанович. – Тернопіль : ТНПУ, 2011. – 208 с.
5. Підготовка майбутніх соціальних працівників/соціальних педагогів до професійної діяльності: колективна монографія / Л. В. Вікторова, Т. І. Ковальчук, О. Б. Кошук, С.О.Кубіцький, О. В. Лапа, П. Г. Лузан, О. В. Наконечна, О. М. Прохорчук, І. В. Сопівник, Р.В. Сопівник, Р. О. Тарасенко, Н. Т. Тверезовська. – К. : «ЦП «Компринт», 2016. – 589 с.
6. Психология и лечение зависимого поведения / [ред. Скотта Даулинга]; пер. с англ. Р. Р. Муртазина. – М. : Независимая фирма "Класс", 2000. – Вып. 85. – 240 с. – (Серия: "Б-ка психологии и психотерапии").

References

1. Bezpalko, O.V. (2003) *Sotsialna pedahohika v skhkhemakhkh I tablytstsyakhkh* [Social pedagogy in charts and tables]. K. : Lohos. 134.
2. Vykhkhodstseva, O., Vykhkhodstseva, T. (2007) *Psykhkholoho-pedahohichchna dopomaha pidlitkam iz adyktivnoiu povedinkoiu* [Psychological and pedagogical assistance to adolescents with addictive behavior]. *Psykhkholoh.Shshkilnyi svit.* 37. 57–61
3. Vintiuk, Yu. (2010) *Uzalezhzhennia vid kompiutera:formuvannia I mozhzhlyvosti protygi* [Dependence on the computer: formation and possibilities of counteraction] *Visnyk Lvivskoho natsttsionalnoho universytetu.* 13. 215-226. (Seria: «Pedahohichchni nauky»).
4. Parfanovychch, I. I. (2011) *Profilaktyka deviantnoi povedinky divchcat* [Prevention of deviant behavior of girls]. Ternopil : TNPY. 208.
5. Viktorova, L. V., Kovalchuk, T. I., Kochuk, O. B., Kubytskyi, S. O., Lapa, O. V., Luzan, P. G., Nakonetchna, O. V., Prokhortchuk, O. M., Sopivnyk, I. V., Sopivnyk, R. V., Tarasenko, R. O., Tverezovska, N. T. (2016) *Pidgotovka maybutnikh sotcialnykh pratsivnykiv/sotcialnykh pedagogiv do profesynoy dialnosti* [Preparation of future social workers / social educators for professional activity]. K. : «TsP «Kompyrnt». 589.
6. *Psyholohia I leshshenie zavisimoho povedeniia* [Psychology and treatment of dependent behavior] (2000) / [red. Skotta Daylinga]; per.s angl. R.R. Myrtazna. M. : Nezavisimaia firma "Klass". 85. 240 (Seria: «B-ka psikhkhologii I psikhkhkho-terapii»).
7. <https://www.unian.net/>

СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОФИЛАКТИКА АДДИКТИВНОГО ПОВЕДЕНИЯ ПОДРОСТКОВ

Т. И. Ковальчук, А. А. Василяшко

Аннотация. В статье проанализирована психолого-педагогическая литература по проблемам аддиктивного поведения подростков. Освещены сущность и содержание социально-педагогической профилактики аддиктивного поведения. Проанализированы статистические данные по этой проблеме. Выявлены аспекты проявления аддиктивного поведения и его профилактики. На основе изучения практического опыта психолого-педагогической помощи подросткам, склонным к аддиктивному поведению, к основным задачам первичной профилактики следует отнести: 1) помощь подростку сконцентрироваться на решении своей проблемы и осознать себя в качестве активного члена общества; 2) психологическое «принятие» подростка, позволит ученику чувствовать себя более комфортно, снизит психическое напряжение и уровень кричного отношение к себе; целесообразно разделение отношения к личности ученика и отношение к его поступкам; фокусирование на положительных качества ребенка, что позволит создать благоприятную обстановку тесного взаимодействия во время диагностики склонности к аддикции; 3) оценку способности подростка противостоять реальности без своеобразных защитных механизмов как «бегство в фантазии», «бегство в болезнь», «бегство в пессимизм»; 4) при необходимости демонстрация ученику образцов поведения, которые имеют яркие примеры самоконтроля, умения работать над собой и своими просчетами и ошибками.

Установлено, что среди функциональных обязанностей социального педагога важными являются ориентация учащихся на здоровый образ жизни; профилактика правонарушений среди несовершеннолетних, работа с учащимися «группы риска» и др. Конкретизировано, что в процессе изучения сущности профилактической деятельности социального педагога с аддиктивными подростками, одним из перспективных задач является защита прав и интересов ребенка и медиаторська (посредническая) деятельность в общении с родителями. Выяснено, что социальный педагог должен сориентировать ребенка на активные самостоятельные попытки предупреждения аддиктивного поведения и способствовать повышению уверенности в себе.

Ключевые слова: подростки, аддиктивное поведение, социально-педагогическая профилактика.

SOCIO-PEDAGOGICAL PREVENTION OF ADDICTIVE BEHAVIOR OF ADOLESCENTS

T. I. Kovalchuk, A. A. Vasylachko

Abstract. The article analyzes the psychological and pedagogical literature on adolescent addictive behavior problems. The essence and content of socio-pedagogical prevention of addictive behavior are highlighted. The statistics of this problem are analyzed. The aspects of the manifestation of addictive behavior and its prevention are revealed.

Based on the study of the practical experience of psychological and pedagogical care for adolescents who are prone to addictive behavior, the main tasks of primary prevention include: 1) help teenagers concentrate on solving their problem and realizing themselves as an active member of society; 2) psychological "admission" of the adolescent, which will allow the student to feel more comfortable, reduce mental stress and the level of crying attitude toward him; It is expedient to divide the attitude towards the student's personality and the attitude towards his actions; support for the positive qualities of the child, which will enable to create favorable conditions for close interaction during the diagnosis of predisposition to addiction; 3) assessment of the ability of a teenager to withstand reality without peculiar protective mechanisms such as "escape into fantasy", "escape to illness", "escape into pessimism"; 4) Demonstrate, if necessary, to a student some behavioral samples that has clear examples of self-control, ability to work on himself and his mistakes.

It is established that among the functional responsibilities of the social teacher the most important are the orientation of students to a healthy lifestyle; prevention of juvenile delinquency, work with students of "risk groups", etc. It is specified that in the process of studying the essence of the preventive activity of a social teacher with addictive teenagers, one of the promising tasks is the protection of the rights and interests of the adolescent and the mediatory activity in communicating with the parents. It was found out that a social educator should orient the teenager on active independent attempts to prevent addictive behavior and promote self-confidence.

Keywords: adolescents, addictive behavior, socio-pedagogical prevention.

УДК 37.013.42-053.4:364.635

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА РОБОТА У ДОШКІЛЬНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Т. І. КОВАЛЬЧУК, кандидат педагогічних наук, доцент

Національний університет біоресурсів і природокористування України

E-mail: kovalchuk_tam@ukr.net

М. Я. Яценко, магістрант гуманітарно-педагогічного факультету,

Національний університет біоресурсів і природокористування України

Анотація. Висвітлено роль соціального педагога у вирішенні проблем соціально-педагогічної роботи з дітьми неблагополучних сімей, схарактеризовано існуючі підходи до їхнього розв'язання (на прикладі дошкільного навчального закладу «Яблучко» Києво-Святошинського району), деталізовано ті з них, які дали найкращий ефект. Розроблено і реалізовано корекційно-пізнавальну програму для роботи з дошкільниками з неблагополучних родин.

Ключові слова: неблагополучні родини, соціалізація, методи соціально-педагогічної роботи, соціальна профілактика, соціально-педагогічні послуги.

Актуальність (Introduction). Сьогодні важливо розкрити особливості соціально-педагогічної роботи соціального педагога з дошкільниками неблагополучних родин, адже центральне місце в українській державній політиці посідає сім'я як могутнє джерело соціального, культурного, економічного, духовного та морального розвитку суспільства та конкретної особи, яка в умовах кризи стає чи не єдиною ланкою, здатною пережити психологічні, соціальні, економічні перевантаження, забезпечуючи при цьому етико-